

УДК: 33.338.3(577.33)

Yokubjonova Xulkarbonu Yokubovna,
Namangan davlat universiteti dotsenti, (PhD)

FARG'ONA VODIYSIDA EKOLOGIK TURIZMNING ZAMONAVIY TENDENSIYALARI

Annotatsiya

Oxirgi yillarda ekoturizmni rivojlantirish jarayonida zamonaviy o'ziga xos turlari paydo bo'lmoqda, ekoturizmnin oldiga qo'ygan maqsadiga ko'ra, ularning har biri atrof-muhitni muhofaza qilish bilan bog'liq bo'lishi kerak. Atrof-muhitni muhofaza qilish barqaror rivojlanishga erishishning muhim va ajralmas shartidir. Ushbu maqolada hududdagi mavjud ekologik turizmning zamonaviy tendentsiyalarni aniqlash va ularning namoyon bo'lishining ayrim jihatlarini o'rganiladi. Shuningdek, Farg'ona vodiysida turizmdagi zamonaviy ekologik tendentsiyalarning bir qismi ko'rib chiqiladi. Ularning afzallik tomonlari yoritiladi.

Kalit so'zlar: eko-trendlar, eko-innovatsiyalar, barqarorlik, atrof-muhit, ekotizim, tabiiy landshaftlar, rekreatsiya.

Абстракт

В последние годы в ходе развития экотуризма появились современные специфические виды, согласно цели экотуризма каждый из них должен быть связан с охраной окружающей среды. Охрана окружающей среды является важным и обязательным условием достижения устойчивого развития. В данной статье рассматриваются некоторые аспекты современных тенденций экологического туризма в регионе и их проявления. Также рассмотрены некоторые современные экологические тенденции в туризме Ферганской долины. Будут отмечены их преимущества.

Ключевые слова: экотренды, экоинновации, устойчивость, окружающая среда, экосистема, природные ландшафты, рекреация.

Abstract

In recent years, in the course of the development of ecotourism, modern specific types have appeared, according to the goal of ecotourism, each of them should be related to environmental protection. Environmental protection is an important and indispensable condition for achieving sustainable development. This article examines some aspects of the current ecological tourism trends in the region and their manifestation. Also, some of the modern environmental trends in tourism in the Fergana Valley are considered. Their advantages will be highlighted.

Key words: eco-trends, eco-innovations, sustainability, environment, ecosystem, natural landscapes, recreation.

KIRISH. Bizga ma'lumki, xalqaro ilmiy adabiyotlarga ko'ra, turizmning ekologik yo'nalishi o'zi tarkiban 3 ta turkumga ajratiladi: ya'ni ilmiy, kognitiv, rekreatsion, xususan, ilmiy ekoturizm xususida, hayvonlarni kuzatish, eko-etnoturizm (Jaylo)¹, o'simliklar bilan bog'liq ekskursiyalar, ixtiologik (baliq ilmi), palentologik turizm², geologik turizm kabilar hisoblanadi.

¹ muayyan jamoa yoki madaniyatning urf-odatlarini va turmush tarzini o'rganish va undan zavqlanishdir.

² cho'kindi jinslarning yer yuzasiga ta'sirini o'rganish va qazilma qoldiqlarini izlash. Hayvonot va flora qoldiqlarini o'rganayotgan sayyohlarda tabiatni hurmat qilish zarurati singdiriladi.

Ushbu maqolada, xususan, Farg'ona vodiysining ma'lum hududida ekologik turizmning zamonaviy tendentsiyalarining rivojlanish jarayonlari o'rganiladi.

Bugungi kunda ekologik muammolar insoniyatning global muammolaridan biridir. Ekoturizm - bu muhim tabiiy turizm resurslaridan foydalanadigan sayohat turidir, ya'ni uning atrof-muhit uchun nisbatan zararsiz ekanligi uzoq vaqtdan beri asoslangan. Ammo sayyohlik talabi ortib borishi bilan sayyohlik sanoati va tabiiy muhit o'rtasida ziddiyatlar tobora kuchayib bormoqda. Shu o'rinda, tabiiy turizm resurslariga qiziqish ortib borishi quyidagi xavflarni keltirib chiqaradi:

- ularning imkoniyatlaridan oshib ketish - tashrif buyuruvchilar soni sig'im miqdoridan ko'p (asos bo'yicha hisoblangan) tegishli resursning maydoni, uzunligi, hajmi va boshqalar);
- ortiqcha yuk - tashrif buyuruvchilar soni tegishli resurs imkoniyatlariga ko'ra ruxsat etilgan sig'imdan kattaroqdir, chunki tashrif buyuruvchilar o'z faoliyati orqali atrof-muhitga bosim o'tkazadilar (maishiy chiqindilar, transport vositalaridan chiqadigan zararli gazlar, tuproq tarkobining buzilishi, o'simliklarni ezg'ilash va boshqalar);
- tabiiylikning yo'qolib borishi – masalan, ekologik muvozanatning buzilishiga, o'simlik va hayvonlarning sezgir turlarining yo'q bo'lib ketishiga olib kelishi mumkin;
- degradatsiya - tabiiy muhitning o'zgarishi doimiy salbiy o'zgarishlarga va ko'pincha turistlarning qaytarib bo'lmaydigan jozibadorlik yo'qolishiga olib keldi.

Mavzuga doir adabiyotlar tahlili.

Mavzuga doir adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, xususan, S.Baltova [1] tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda ekologik turizmni barqaror rivojlantirishda yashil sarmoyalarning muhim ekanligi asoslanadi. V.Vasileva, S.Sabrievalar [2] tomonidan olib borilgan ilmiy tadqiqotlarda esa hududdagi mavjud tabiiy resurslarni saqlashda, 1-chora ularni ekologik turlar bo'yicha aniq ajratib olish zarurligi ta'kidlangan. Shuningdek, Z.Grigorova, Ye. Avrabskayalar [3],[4] ilmiy tadqiqotlarida esa, hududlarning tabiiyligini saqlashda, zamonaviy ekoturizmni rivojlantirish siyosatini to'g'ri yo'lga qo'yish lozimligini, S.Karatayova, P.Beuter, J.Karlson, D.Liburdlar [8],[9],[10] esa yashil iqtisodiyotga o'tish sharoitida ekologik turizmni rivojlantirishda keskin islohotlarni amalga oshirish zarurligini ta'kidlaydi.

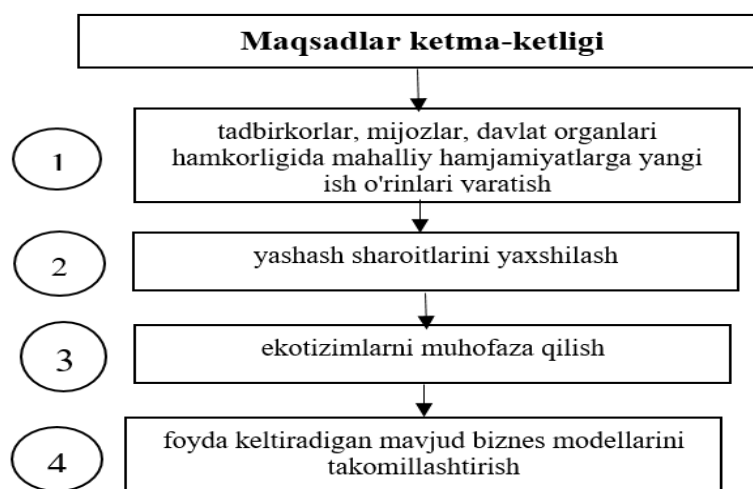
Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu tadqiqotning maqsadlari uchun tahlil va sintez kabi umumiy tadqiqot usullaridan foydalanildi. Tahlil orqali tadqiqot ob'ekti ular orasidagi aloqalarni abstraksiyalash orqali tarkibiy qismlarga ajratiladi. Shu asosda ma'lumotlarni tizimlashtirish mumkin. Sintez - bu aniq g'oya va voqe'likning to'liq tasvirini yaratish uchun elementlar, belgilar o'rtasidagi aloqalarni aniqlash jarayonidir. Shu o'rinda, ilmiy manbalar tahlil qilinadi, umumlashtirish kabi nazariy bilimlarning boshqa usullari ham qo'llaniladi.

Tahlil va natijalar.

Ekologik tendentsiyalar atrof-muhitni muhofaza qilishga intilish va tabiatga g'amxo'rlik qilish bilan chambarchas bog'liq. Bugungi kunda, turizmدا eko-trendlar yangidan joriy etilmoqda va ular nafaqat tabiatga mas'uliyat bilan munosabatda bo'lishga, balki turistik mahsulot sifatini oshirishga ham qaratilgan. Shunday qilib, ular turizmning atrof-muhitga va foydalaniladigan resurslarga ta'sirini kamaytiradigan, undan samaraliroq foydalanishni ta'minlaydigan yechimlar orqali barqaror rivojlanishga hissa qo'shadilar.

Ekologik tendentsiyalarning muhim qismi ekoinnovatsiyalardir. Sanoatda ekoinnovatsiyalarni joriy etish ko'pincha xarajatlarning oshishi bilan bog'liq. Biroq, bunday innovatsiyalarning mohiyati turizm rivojlanishining resurslardan foydalanish va atrof-muhitga ta'sirini kamaytirish uchun eng tejamkor yechimlarni talab qiladi va bu resurslardan yanada samarali foydalanishga intiladi.

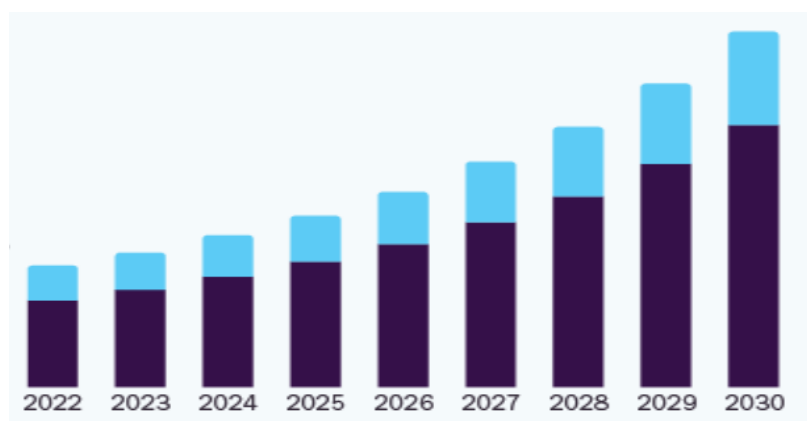
1-rasmda keltirilgan maqsadlariga ko'ra, biznes, mijozlar, davlat organlari va mahalliy hamjamiyatlarga yangi ish o'rinlari yaratish, yashash sharoitlarini yaxshilash va ekotizimlarni muhofaza qilish orqali foyda keltiradigan mavjud biznes modellarini takomillashtirishga e'tibor qaratiladi. Tegishli investitsiyalar bilan turizm yanada foydali bo'lishi mumkin. Xalqaro ekosayyohlar soni har qachongidan ham ortib borayotganini hisobga olib, barqaror turizmning o'sishini ta'minlab beruvchi kuch sifatida ekoinnovatsiyalarni asoslash va rag'batlantirish zarur.



1-rasm. Turizmdagi eko-innovatsiyalardan foydalanishning asosiy maqsadlari

2023-yilda o'tkazilgan, tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ja'mi sayohatchilarning 80 foizdan ortig'i barqaror turizm ular uchun muhim ekanligini va ular barqaror sayohat imtiyozlarini qo'llashga tayyor ekanliklari aniqlandi, bu esa ekoturizm sanoatining 172,4 milliard AQSh dollari global bozor hajmiga erishishiga olib keldi.¹

Global ekoturizm bozori hajmi 2021 yilda 185,87 milliard AQSH dollarini tashkil etdi va 2022 yildan 2030 yilgacha yillik o'sish sur'ati (CAGR)² 15,2% ga kengayishi kutilmoqda. O'sish asosan ko'p yillik tajribaga ega sayohatlar, ochiq havoda dam olish mashhurligining ortib borayotgani bilan bog'liq. Faollik va yakka sayohat, jadallashayotgan urbanizatsiya va arzon sayohat marshrutlarining mavjudligi ham uning o'sish sur'atiga ta'sir etmoqda. Turizmning atrof-muhitga salbiy ta'siri, masalan, suvning ifloslanishi, tuproq eroziyasi va yashash joylarining yo'qolishi to'g'risida o'sib borayotgan xabardorlik barqaror sayyohlar va hukumat organlarini ekoturizmni rivojlantirishga va sanoatning rivojlanishiga hissa qo'shishga undadi.³ (2-rasmga qarang)



■ - quruqlikda

■ - dengizda, daryoda

2-rasm. Jahon ekoturizm bozorining o'sish tendentsiyalari hajmi, faoliyat turlari bo'yicha, 2022-2030 (milliard AQSh dollari)

Jahon sayyohlik tashkiloti (UNWTO) tomonidan e'lon qilingan muhim hisobotga ko'ra, 2030 yilga borib turizm sanoatidan transport bilan bog'liq emissiyalar texnogen CO2

¹ <https://www.statista.com/topics/1916/green-tourism/#topicOverview>

² ushbu indikatorlar foizda ifodalanadi va o'rganilayotgan parametrlarning yil davomida necha foizga ortib borishini ko'rsatadi. CAGR indikatorining asosiy afzalliklari - foydalanish qulayligi va yondashuvning ko'p qirraliligi.

³ <https://www.grandviewresearch.com/industry-analysis/ecotourism-market-report>

emissiyasining 5,3 foizigacha yetishi kutilmoqda. Ekologik barqarorlikni amalga oshirish bo'yicha majburiyatlarini qo'llab-quvvatlash, transport sanoati va davlat birlashmalari bilan yaqindan hamkorlik qilishga undaydi. Bu global bozorning o'sishi va barqaror sayohatga iste'molchilarning qiziqishini oshirishi kutilmoqda.

Iste'molchilarning qiziqishini oshirishda esa turli ekologik innovatsiyalarni barqaror manbalarni taqdim etish, ko'proq ishlab chiqarish chiqindilari va mahsulotlarini qayta ishlash va keraksiz chiqindilar va ifloslanish bilan kurashish uchun ko'proq maqbul usullarni qo'llash orqali resurslar va energiya samaradorligini oshirish lozim bo'ladi. Ular individual texnologiyalar, mahsulotlar, jarayonlar va uskunalar, tizimlar va nou-xau bilan cheklanib qolmaydi, balki ular ma'lum xatti-harakatlar va munosabatlarni, tashkiliy va boshqaruv yondashuvlarini ham o'z ichiga oladi.¹

Turizmda raqobatbardoshlik uchta asosiy maqsadga bog'liq – doimiy rivojlanish, integratsiya va tabiatni muhofaza qilish bilan chambarchas bog'liq. Fuqarolik va korporativ javobgarlik uchun turistik resurslar va rag'batlarni saqlamasdan turib, har qanday iqtisodiy o'sishni chuqur tahlil etish lozim. Bu borada innovatsiyalar turizm sektorining barqarorligini oshirishga yordam berish orqali katta foyda keltiradi - jamiyat ehtiyojlarini kelajakda cheksiz davom etishi mumkin bo'lgan tabiiy resurslarga zarar etkazmasdan yoki tugatmasdan, zamonaviy ehtiyojlarni qondirish va hozirgi huquqni xavf ostiga qo'yish orqali kelajak avlodlar saqlanib qolgan va yaxshilangan muhitda va tabiatda yashashlari uchun amalga jshiriladi.

Barqaror rivojlanishga, xususan, yashil innovatsiyalarga e'tibor qaratish atrof-muhitga etkazilgan zararni kamaytirish va har qanday sayyohlik korxonasi yoki sayyohlik yo'nalishining raqobatdosh ustunliklarini oshirish va shu bilan birga ularning obro'sini - tegishli ravishda manfaatdor tomonlarning munosabatini yaxshilashi mumkin. Ekotexnologiyalarning jadal rivojlanishini innovatsiyalarsiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Ekologik innovatsiyalar ekoturizm imkoniyatlarni kengaytiradi va yangi yoki murakkab mahsulotlarni ishlab chiqarishga va kamroq kiruvchi operatsiyalar bilan ekologik ko'rsatkichlarga erishishga imkon beradi. Bu iqtisodiy o'sish kapitalning tabiiy tugashi va atrof-muhitning ifloslanishidan (masalan, ko'proq va tozaroq resurslarni tejaydigan texnologiyalarga) mustaqilligini ta'minlaydi. Ba'zi innovatsiyalar to'satdan atrof-muhit o'zgarishlariga chidamlilikni oshirishi mumkin.

Mavjud yashil texnologiyalarni mahalliy sharoitga moslashtirish orqali ularni kengroq tarqatishga yordam beruvchi innovatsiyalarni joriy etish barcha atrof-muhitga mas'uliyat bilan yondoshadigan mamlakatlar uchun nihoyatda muhimdir. Bu odatda ishlab chiqarish xarajatlarining pasayishiga va korxonalarning raqobatbardoshligining oshishiga olib keladi va boshqa innovatsiyalarga qaraganda kamroq xavf ostida Yangilangan texnologiyalar, mahsulotlar va xizmatlar, ishlab chiqarish, xizmat ko'rsatish va boshqaruv ko'rinishidagi o'zgarishlarni joriy etish va yangiliklardan foydalanish tabiiy ravishda mavjud bozorlarni kengaytirish va yangilarini yaratishga yordam beradi. Manfaatdor tomonlarning e'tiborini jalb qilish qobiliyati barqaror daromad va biznesning rivojlanishini ta'minlaydi. Muayyan tashkilotni boshqalardan ajratish uchun eko-innovatsiyalarni qo'llash orqali bunga erishish mumkin. Turizmdagi eko-innovatsiyalar sezilarli iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik foyda keltirishi mumkin. Ular xarajatlarni kamaytirish, daromadlarni oshirish, yangi yashil ish o'rinlarini yaratish va resurslar samaradorligini oshirish orqali barqaror rivojlanishga hissa qo'shadi.

Rivojlanish atrof-muhit omillari va tabiiy resurslarning sifatiga bevosita bog'liq bo'lgan turizm sanoatining mohiyatida bunday fikrning dalillari yotadi. Sanoat va iqtisodiyotning boshqa tarmoqlari tomonidan atrof-muhitga doimiy bosim o'tkazish ularning o'zlari uchun, jahon jamoat ishlab chiqarishi va butun jamiyat uchun jiddiy tahdiddir. Qurilish, chiqindi suv va qattiq maishiy chiqindilar, tabiiy resurslardan mas'uliyatsiz foydalanish (rel'ef, iqlim, suv, biologik xilma-xillik va landshaft) atrof-muhitning tarkibiy qismlariga ta'sir qiladi va jiddiy ekologik muammolarga olib keladi, bu esa turistik ob'ektning o'ziga xavf tug'diradi yoki kattaroq miqyosga butun manzilga zarar keltiradi.

¹ https://iqtisodiyot.tsue.uz/sites/default/files/maqolalar/18_Yoqubjonova.pdf

Barqaror turizmni rivojlantirishning zamonaviy kontseptsiyasi beshta muhim element o'rtasidagi muvozanatni saqlashni, ularning birortasiga ham ustuvor ahamiyat bermaslikni talab qiladi. Bular: iqtisodiyot, sayohatdan zavqlanish, jamiyat, madaniyat va atrof-muhit. Ushbu faoliyatning o'ziga xos elementlari quyidagilardan iborat: inson faoliyati barqaror bo'lishi kerak bo'lgan ruxsat etilgan ekologik yukka rioya qilish; iqtisodiy faoliyat va atrof-muhit o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni to'liq anglash; uzoq muddatli rejalashtirish va siyosati. Zamonaviy ekoturizm siyosati va yashil innovatsiyalarni o'rganish va tahlil qilish turizmdagi iqtisodiy va ijtimoiy manfaatlarni ekologik javobgarlik bilan birlashtirgan yangi dam olish imkoniyati sifatida qaraladi. Ekologik mas'uliyat turizmning global raqobatbardoshligiga ta'sir qiluvchi asosiy omillardan biridir.

Sayyohlik diqqatga sazovor joylariga qiziqish ortib borayotganligi sababli ekologik jihatdan nozik ob'ektlarga tashrif buyuruvchilar soni doimiy ravishda ortib bormoqda. Ushbu asosdan kelib chiqadigan asosiy muammolar ko'p sonli avtotransport vositalaridan foydalanish va odamlarning eng yuqori holatlarda to'planishi bilan bog'liq bo'lib, bu, ayniqsa, shaharlarga yaqin hududlarga tashrif buyurish uchun jozibali joylarga tegishli. Tabiat bog'lari va boshqa qo'riqlanadigan hududlar cheksiz odam oqimi, ularda ko'proq ochiq havoda mashg'ulotlarga intilish, shuningdek, ularning chekkalarida yangi sayyohlik ob'ektlari qurilishi tufayli xavf ostida. Shuningdek tuproq tabiiyligining yo'qolib borishi, bu hududlardagi hayvonlar va o'simlik turlarining tabiiy populyatsiyasiga tahdid soladigan va hokazo.

Farg'ona viloyatidagi e'tiborli bo'lgan yirik ekoturistik tabiiy ob'ektlari tasnifi (1-jadvalga qarang)

1-jadval

Farg'ona viloyatidagi zamonaviy ekoturizm ob'ektlari haqida ma'lumot¹

№	Ekoturistik ob'yektning zamonaviy nomlanishi	joylar	tasviri	Xarakterli
1.	“Mehrigiyo” “ekoturizmi” Ekoturizmning meva va giyohlarni terish	Farg'ona viloyati Uchko'priq tumani		Sayyohlar o'nlab subtropik mevalar va papayya, guava kabi xushbo'y o'simliklarning plantatsiyalari bilan tanishishlari mumkin bo'ladi.
2.	“Vodiy tulporlari” ot sporti majmuasi Ekoturizmning Otda sayohat turizmi:	Farg'ona viloyati Quvasoy tumani		“Vodiy tulporlari” sport majmuasi Quvasoy viloyatida sport va agroturizmni rivojlantirish maqsadida tashkil etilgan. Bu yerda sayyohlarning ot minishlari uchun barcha sharoit yaratilgan.

¹ tadqiqotchi izlanishlari asosida

3.	Qumli tepaliklarda "Baston Buva" davosi Ekoturizmning qum turizmi va quyosh botishini tomosha qilish	Farg'ona viloyati Buvayda tumani		Qumli adirlarda qum bilan ishlov berish uchun "Buston buva" sharoitlari.
4.	"Shar-shara" baliqchilik Ekoturizmning baliq ovi:	Farg'ona shahri, Farg'ona shahri		Dam olish va baliq ovlash uchun turizm infratuzilmasi (sanitariya va gigiyena, gastronomiya, shu jumladan katamaranlar, qayiqalar, oshxona jihozlari va boshqalar) mavjud.
5.	"O'rag'boy ota" baliqchilik xo'jaligi Ekoturizmning baliq ovi:	Farg'ona shahri, Farg'ona shahri		Dam olish va baliq ovlash uchun turizm infratuzilmasi (sanitariya va gigiyena, gastronomiya, shu jumladan katamaranlar, qayiqalar, oshxona jihozlari va boshqalar) mavjud.
8.	"Zilch qumlari" ning qum tepaliklari Ekoturizmning qum turizmi va quyosh botishini tomosha qilish	Farg'ona viloyati Oltiariq tumani		Zilch qumlarining qumli tepaliklarida qum terapiyasi va davolash muolajalarini olishlari mumkin.
9.	"Eson Baliq" fermer xo'jaligi Ekoturizmning baliq ovi:	Farg'ona viloyati Oltiariq tumani		ekoturizm, ekskursiyalar va baliq ovlash.
10.	"Uzumchi" turli xil uzum navlari Eko-agroturizm	Farg'ona viloyati Oltiariq tumani		Mahalla yaqinida yetishtiriladigan uzumning turli navlarini xarid qilish

11.	Shoximardon qishlog'idagi ekoturizm markazi Ekoturizmning tog' turizmi	Farg'ona viloyati, Farg'ona viloyati		Shohimardonning tog'li hududlari bo'ylab sayr qilish.
12.	Farg'ona anorchilik agrofirmasi Eko-agroturizm	Farg'ona viloyati Quva, O'raboshi tumani, MFI, qishloq. Anzorzor		Farg'ona sug'orish agrokimyo korxonasi anor plantatsiyasi Farg'ona-Quva avtomobil yo'lida (4R-112) Quvasoy shahridagi Qo'chqorchilik SFKning Borgorchilik va X.Olimjon massivlarida joylashgan. 200 dan ortiq oila o'rim-yig'im va o'rim-yig'im bo'yicha o'qitildi.
13.	"Roshidon nasldor tuyalari" Ekoturizmning tuya Safari	Farg'ona viloyati, Rishton tumani, Yangiobod		Sayohat qilish imkoniyati mavjud (ferma bo'ylab sayohat qilish, maxsus kiyim kiyish, tuya suti mahsulotlarni tanishtirish va hk).
14.	"GRAND AGROFIRMA" Eko-agroturizm	Farg'ona viloyati Ardashshon qishlog'i Uzunchek, Furqat tumani		Sayyohlar uchun ferma bo'ylab sayr qilish imkoniyati mavjud (issiqxona bo'ylab sayohatlar, tashriflar, kombinezonlar, qadoqlash va boshqalar).

Shu o'rinda savol tug'iladi, ekoturistik turlarni tabiiy xolatda saqlashga zarurmi, yoki eko-innovatsiyalarni jalb etish orqalimi!? Ekologik hududlarni tabiiyligini ushlab qolish maqsadida yer yuzida aholi sonining to'xtovsiz ortishi va bunga mos ravishda ekologik yo'nalishda talabning ortib borishi soxada eko-innovatsiyalardan samarali foydalanish zarur bo'lib qolmoqda.

Turistik yo'nalishlarning barqaror rivojlanishi bilan bog'liq jarayonlar yaxshi ekologik amaliyotlarni aniqlashga va ularning hududlari va mahsulotlarining barqarorligiga mos keladi. Bunday amaliyotlarni yanada kengroq qo'llash uchun turistik hududlarni chuqur o'rganish va rivojlantirish dasturlarini ishlab chiqish zarur. Bunga misol qilib, kattaroq eko-bozor ulushini qo'lga kiritish uchun yangi marketing yondashuvlarini yaratishni boshlagan eko-harakatdir. So'nggi yillarda bu tendentsiya mehmondo'stlik sanoatida keng tarqaldi - tobora ko'proq mehmonxonalar yashillik tamoyillari bo'yicha faoliyat olib bormoqda. Xizmat ko'rsatish va turar joyning ekovariantlarini taklif qilmoqda. Bu odatda sertifikatlash va eko-yorliqlar bilan bog'liq.

Turizm sanoatida bir nechta ixtiyoriy mintaqaviy milliy va xalqaro eko-yorliqlash dasturlari mavjud. Ulardan ba'zilari tasdiqlangan, boshqalari hech qanday sertifikatlarisiz yaxshi obro'-e'tiborga ega bo'lib, belgilangan tamoyillar asosida ishlaydi. Sertifikatlangan dasturlarga AQShning Green Seal dasturi va DanishGreen Key kiradi; AQSh Energiya va atrof-muhitni loyihalashda etakchilik dasturi (LEED) (Atrof-muhit va energiya bo'yicha qo'llanma); mahalliy va milliy darajadagi barqaror va mas'uliyatli turizm siyosati bilan bog'liq bo'lgan turizm ISO 14 001 qo'llanilishi va boshqalar.

ISO 14 001 talablariga muvofiq atrof-muhitni boshqarish tizimining joriy etilishi turistik komplekslarga mijozlarning xohishlariga ta'sir qiluvchi quyidagi ekologik jihatlarga salbiy ta'sirlarni nazorat qilish imkonini beradi:

- havo tozaligi - tegishli turistik ob'ekt ichida uning sifatini yaxshilash;
- atrof-muhitning transportlar tufayli ifloslanishi - ekologik toza transportni ta'minlash;
- shovqinni kamaytirish;
- tabiiy suv manbalarining ifloslanishini nazorat qilish orqali suv sarfini kamaytirish va uning sifatini yaxshilash;
- chiqindilarni qayta ishlash;
- ortiqcha elektr energiyasi sarfini kamaytirish;
- atrof-muhitni kamroq ifloslantiruvchi tozalash va ekologik kir yuvish vositalaridan foydalanish va hokazo.

Shuningdek, sertifikatlar Jahon sayyohlik tashkiloti (UNWTO), Biologik xilma-xillik to'g'risidagi konvensiya va Xizmatlar savdosi bo'yicha Bosh kelishuv doirasida ishlab chiqilmoqda. Shuningdek, butun dunyo bo'ylab zanjir bo'ylab bir xil sifatli xizmat ko'rsatishni ta'minlash uchun xalqaro mehmonxona zanjirlari tomonidan kiritilgan xususiy sxemalar mavjud. Turizm sohasidagi har xil turdagi tashkilotlar uchun turli xil tasniflar qo'llaniladi:

- mehmonxonalar uchun - ECOTEL sertifikati;
- lagerlar uchun - Eko-Pikto;
- turoperatorlar, mehmonxonalar va turistik yo'nalishlar uchun – Green Globe sertifikati;
- tabiat turizmi hududlari uchun - PAN Parks Initiative va boshqalar.

Xulosa. Tadqiqot asosi ekoturizmning ta'minlanishi tabiiy ekotizimlarni saqlash va muhofaza etishda bilan bir qatorda ishbilarmonlik manfaatlarining iqtisodiy samaradorligiga, shu jumladan mezbon jamoaning ijtimoiy-madaniy muhitiga nisbatan axloqiy adolatga qaratilganligi haqidagi bahsga asoslangan edi. Ekoturizm - bu biznes o'sishi va ekologik barqarorlikning qarama-qarshi manfaatlarini muvozanatlashtira oladigan yaxshi rejalashtirilgan va ehtiyotkorlik bilan yo'nalishlarni boshqarish orqali ekologik barqarorlikka hissa qo'shadigan hodisa. Turizm-atrof-muhit paradoksi¹ shuni ko'rsatadiki, ikkalasining barqarorligi va omon qolishi, bir-birining gullab-yashnashiga bog'liq. Atrof-muhit sifati va bioekotizimning barqarorligi sayyohlarning mas'uliyatsiz xatti-harakatlari bilan atrof-muhitga salbiy ta'sir ko'rsatadigan va tabiat ekotizimiga zarar etkazadigan sayyohlarning kelishi va haddan tashqari ekoturizmni rag'batlantiradi. Ijtimoiy-madaniy jihatdan maqbul bo'lishdan tashqari, iqtisodiy jihatdan barqaror va ekologik bo'lmasa, ekoturizm muqarrar ravishda barqaror bo'la olmaydi. Demak, tadqiqot ekoturizm iqtisodiyot, atrof-muhit va madaniyat o'rtasidagi ijobiy o'zaro ta'sirga ega bo'lishi kerak, degan xulosaga keladi. Barqaror ekoturizmga intilish biznes manfaatlarining kichik qulayliklarini qondirishga qaratilgan emas, balki turizmning noto'g'ri rivojlanishi va boshqarib bo'lmaydigan o'sish tufayli yuzaga kelgan barqarorlik muammolarini tugatish vositasidir.

Turizm industriyasi atrof-muhitga mas'uliyat bilan munosabatda bo'lishga tobora ko'proq intilmoqda. Ekologik turizmga yashil innovatsiyalarni joriy etish, rag'batlantirish va qo'llash orqali muhofaza etish, avaylash amalga oshiriladi. Ulardan foydalanish ekoturizmni rivojlantirishning zamonaviy tendentsiyalaridan biridir. Turizmning eko-innovatsiyalar xilma-xil xususiyatga ega bo'lib, ular nafaqat mehmondo'stlikda qo'llaniladigan yuqori texnologiyalarni, balki uyg'un

¹ Mantiqda "paradoks" fikrlashning mantiqiy to'g'riligini saqlab turganda yuzaga keladigan rasmiy mantiqiy qarama-qarshiliklarni anglatadi.

hamkorlik uchun arxitektura va landshaft yechimlarida ham qo'llash maqsadga muvofiq. Ularning qo'llanilishi qator imtiyozlar bilan bog'liq: xususan,

- sayyohlik ob'ektlari ko'proq afzalroq va jozibador bo'ladi;
- turistik korxonalar o'z xarajatlarini kamaytiradi, ularni yanada samarali va tejamkor qiladi;
- haqiqiy atrof-muhit muhofazasi va turizmni barqaror rivojlantirish konsepsiyasiga amal qiladi;
- turistlar o'zlarining mas'uliyatli turistik tajribasidan ko'proq mamnun bo'ladi.

Ekoturizmga ekoinnovatsiyalarni joriy etish ekoturizmni barqaror rivojlantirish uchun zarur va ajralmas shart sifatida tabiiy muhitni saqlash zarur bo'lgan yaxshi rivojlangan sayyohlik yo'nalishlariga tegishli. Xususan, Yevropa mamlakatlari, ya'ni "Qo'hna qit'a" mintaqasi bu borada yaxshi amaliyotga ega ekanligini ta'kidlash lozim. O'zbekiston ham turizm sanoatining rivojlanishini atrof-muhitga zarar etkazmaslikka intilmoqda. Bu nafaqat yangi texnologiyalarni qo'llashda, balki sohada tabiiy mahsulotlardan foydalanishda, atrof-muhitning yangi ob'ektlarini uyg'unlashtirish istagida va hokazolarda ham o'z aksini topadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1) Baltova, S., Green Public Procurement: an effective instrument for sustainable development. – in Collection of papers of the XII Scientific Conference „Innovative Strategies for Competitive Business”, IHBS, Sofia, 2015, p. 290.

2) Vasileva, V., S.Sabrieva Conservation of natural tourism resources - a necessary condition for sustainable development of Bulgarian tourism, ISBN: 978-619-90446-1-2, Sofia, 2016, pp 395-401.

3) Grigorova, Z., E. Arabska, Environmental Protection and Ecotourism Development in Contemporary Tourism Policy. – in researchgate.net

4) Grigorova, Z., Modern Statist Ecotourism Development Policies in the Smolyan Region. Academic Publishing House of HSARD - Plovdiv, 2013.

5) Draganov, T., Characteristics of the impact of the hotel industry on the environment. - In: Yearbook of the Higher School of Management, vol. X Collection of papers from the XIII Scientific Conference Modern Science, Business and Education. Ed. HSM - Dobrich, 2017, pp. 41 – 42.

6) Green Innovations. bg. Development potential. Applied Research and Communications Foundation 2014, p. 7

7) Green Innovations. bg. Good Practices and Policies. Applied Research and Communications Fund 2015, p. 8.

8) Innovations. bg. Annual report. Applied Research and Communications Fund 2014, p. 14.

9) Karatoteva, S., Tourist Infrastructure and Natural Attractions, Presentation of the 2nd Training for Capacity Building for the Protected Areas Conservationists, 2014, p. 38.

10) Beuter, R. European Public Procurement: Time for reform? Eipascode 2011 (1): 37 – 40

11) Carlsen, J., J. Liburd, D. Edwards, P. Forde, Innovations for Sustainable Tourism: International Case Studies, University of Southern Denmark, 2008, c. 1-5

12) Nilsson-Andersen, P., J. Andersen, Green business model innovation in the tourism and experience economy Cases from Austria, Portugal, Denmark, Finland, Mexico, Norway, Sweden, Iceland, Russia and South Korea. – In: Nordic Innovation Publication 2012:08, May 2012, c. 5

13) [http://www.baatbg.org/zeleni-kyshti/6/\[14\]](http://www.baatbg.org/zeleni-kyshti/6/[14]) www.greenhotels.com
(PDF) *ECO-TRENDS IN MODERN TOURISM DEVELOPMENT*. Available from: https://www.researchgate.net/publication/332854852_ECO-TREN